

INTEGRATIE & DE METROPOOL

INTEGRATIE & DE METROPOOL

Perspectieven voor 2040

Renée Frissen & Sadik Harchaoui (red.)

VAN GENNEP AMSTERDAM / FORUM

FORUM

INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
VRAAGSTUKKEN

FORUM is een onafhankelijk kennisinstituut op het terrein van multiculturele vraagstukken vanuit het perspectief van de democratische rechtsstaat, sociale cohesie en gedeeld burgerschap. FORUM vergaart kennis op het brede terrein van integratie, stelt deze beschikbaar en zet de kennis om in praktisch toepasbare methoden en producten.

Voor meer informatie: WWW.FORUM.NL

Eerste druk februari 2011

© 2011 de auteurs / FORUM / Uitgeverij Van Gennep
Nieuwezijds Voorburgwal 330, 1012 RW Amsterdam
Ontwerp omslag Erik Prinsen
Drukwerk Bariet, Ruinen
ISBN 978 94 6164 019 2
NUR 740

INHOUD

VOORWOORD

Renée Frissen en Sadik Harchaoui 7

RANDSTAD 2040 EN ZIJN BEWONERS

Van sociaal-culturele naar sociaal-economische frames

Renée Frissen en Sadik Harchaoui 9

DE PLURICULTURALITEIT VAN DE TOEKOMSTIGE STAD

Een nieuwe attitude van de interdisciplinair!

Cihan Buğdaci en Ergün Erkoçu 29

[INTEGRATIE]? NEE, DANK U!

Of: Alle redenen die ik vandaag kan bedenken
om morgen niet over [integratie] te hoeven spreken

Willem Schinkel 39

DE NIEUWE STAD

De winkel van Sinkel

Peter Nijkamp 57

DE GEFRAGMENTEERDE SOCIALE ORDE VAN 2040

Hans Boutellier 71

GEWENSTE SCHEIDING, ONGEWENSTE AFSCHIEDING

Existeren in gescheiden nabijheid

Paul Diederens en Theo Hauben 85

ENGAGEMENT GEVRAAGD

De rol van de ontwerper

Liesbeth van der Pol

93

THUIS IN DE STAD, THUIS IN DE WERELD

Frans Timmermans

103

MIGRATIE EN BURGERSCHAP IN DE METROPOOL NEDERLAND

Paul Frissen

113

DE BLIK VAN DE GEVALLEN ENGEL

Of: hoeveel stad verdraagt de mens?

Erwin Jans

129

OP ZOEK NAAR EEN VERLOREN TOEKOMST

René Foqué

145

NOTEN

169

LITERATUUR

177

OVER DE AUTEURS

189

DE PLURICULTURALITEIT VAN DE TOEKOMSTIGE STAD

Een nieuwe attitude van de interdisciplinair!

Cihan Buğdaci en Ergün Erkoçu

De wens tot een toekomstige samenleving die afzonderlijk sociaal, maatschappelijk en cultureel geïntegreerd is, is een fijne utopie; de pluriculturele werkelijkheid zal zich anders openbaren.

De Nederlandse samenleving heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld van een multicultureel model waarin af en toe uitwisseling plaatsvindt tussen etnische groepen naar de huidige situatie waarin etniciteit veel minder van belang is. Deze situatie kenmerkt zich door een rijkdom aan gedeeltelijk in elkaar overvloeiende groepen waarbij het meer gaat om leeftijd, educatieniveau, welvaartsklasse, seksuele geaardheid, generatie, muziek-interesse en stijl; de pluriculturele samenleving.

De democratuur

In het begin van de twintigste eeuw kenden wij nog de sociologische term ‘verzuijing’, waarbij de organisatie van de maatschappelijke structuren op basis van levensbeschouwing werd vergemakkelijkt. Iets later werd duidelijk dat de arbeiderswijk er was voor de arbeiders die verderop in de fabrieken werkten. De elite woonde chiquer en was anders gepositioneerd ten opzichte van de functies in de stad. Deze indeling was relatief eenvoudig, aangezien leefwijzen en individuen binnen een bepaalde zuil betrekkelijk veel gelijkens vertoonden met elkaar. Hoe gelegitimeerd is het categoriseren van de maatschappij

nog wanneer nu – in de eenentwintigste eeuw – blijkt dat individuen zich niet laten indelen in hokjes?

Door de jaren heen zijn ons zelfbewustzijn en onze behoefte aan vrijheid steeds groter geworden. Het zelf bepalen van het levenspad lijkt de laatste jaren niet vroeg genoeg te kunnen beginnen. De elementen van de pluriculturele samenleving, zoals studiekeuze, muziekinteresse, stijl maar ook seksuele geaardheid en religie, zijn tegenwoordig een (bewuste) keuze, zelfs binnen de verschillende delen van de dag. Terwijl menig individu denkt te leven in een democratie waarin zijn keuzes berusten op de eigen wensen, zijn we evenwel onbewust bewust gevangen in gestigmatiseerde groepen. Hiervan maakt, naast de politiek, zelfs de commercie vriendelijk gebruik. Er lijkt een moderne samensmelting te ontstaan van de gedroomde samenleving als democratie met de verborgen elementen van een dictatuur – de democratuur.

Van tendens naar realiteit

Het ontwikkelen van de samenleving in relatie tot het groeperen ervan lijkt een repetitie te zijn op basis van dezelfde beginselen – echter met andere categorieën. Eerder was het de categorisering van de verzui-ling op basis van religie binnen het heersende geloof in Nederland. Tegenwoordig wordt de scheiding gemaakt tussen de verschillende geloven en achtergronden. In de jaren zeventig werden de Italianen, Spanjaarden en Portugezen gezien als ‘de buitenlanders’, wat vanaf halfweg de jaren tachtig het label werd voor Turken, Marokkanen en Surinamers – en nu, in 2010, geldt dit voor de instromende Bulgaren, Polen en Joegoslaven.

Het meest interessante aspect hieraan is dat de voorgaande groepen, zodra zij het label ‘buitenlander’ hebben afgeworpen, er voortvarend aan meedoen de volgende groep te berispen. Onlangs werd in een gesprek met een ‘Turkish-Dutchman’ duidelijk dat zijn Poolse buurman zijn grootste ergernis vormde. In letterlijke bewoording: ‘Hij zou terug moeten naar zijn eigen land.’ Kettens waren en zullen er altijd zijn, evenwel in andere gedaanten.

DE PLURICULTURALITEIT VAN DE TOEKOMSTIGE STAD

Hoe laten de huidige bevindingen over de toekomstige ontwikkelingen van de maatschappij zich duiden? Eerder is al vastgesteld dat het categoriseren van de samenleving en de multicultidiscussie vooral politiek is gegrondvest. Een kwalijke zaak.

De repetitie van de categorisering wordt gaandeweg wel ingewikkelder. In 2040 zal en kan het indelen op basis van culturele achtergrond niet meer mogelijk zijn. We zien combinaties van twee of meer culturen, bijvoorbeeld Turken met een Surinaamse vriendin – en hun kinderen zijn nog meer gemixt. Vriendschappen zijn steeds meer gebaseerd op andere aspecten dan cultuur en religie. De traditionele term ‘integratie’ speelt geen rol meer, aangezien er geen duidelijke basis is waarop de integratie berust.

Als we daarbij kijken naar toekomstige trends, dan zien we dat de bevolking in 2040 zal gaan krimpen. De behoefte aan ruimte neemt navenant toe. Huishoudens worden gemiddeld steeds kleiner. Het individu staat steeds meer centraal. In 2040 zal ongeveer 50 procent van de huishoudens uit alleenstaanden bestaan, al dan niet met kinderen. De ruimte buiten het urbane centrum, het suburbane gebied, wordt meer en intensiever gebruikt. Dat kan ook niet anders wanneer we bedenken dat er binnen de grenzen van de stad geen ruimte is om drie auto's te parkeren, in een loft c.q. een studio van 150 vierkante meter te wonen, je ‘los te rammen’ op je drumstel zonder de ergernis van de burens te wekken, en in directe relatie te staan met groen.

Pas op voor gedwongen homogamie

Hoe wordt er dan omgegaan met de creatie van de stad en de openbare ruimte? Beleidsmakers, stadsplanners, ontwikkelaars, architecten, uitvoerders – allen zijn erop gespist zowel de bebouwde als de onbebouwde stad te creëren voor haar gebruikers. De vraag is of de stad en haar openbare ruimte ‘maakbaar’ zijn – en mocht dat het geval zijn, waarin dat tot uiting komt.

Wanneer we het vraagstuk beschouwen vanuit een ontwerpend perspectief, in het bijzonder vanuit de architect / ontwikkelaar, blijkt

dat men die duidelijkheid van de maakbaarheid van de stad probeert te vinden in het *branden* van architectonisch exotisme. Woonblokken gericht op een specifiek element van een bepaald gevoel, bijvoorbeeld De Oriënt in Den Haag Transvaal, waarbij het woonblok in uitstraling refereert aan kenmerken van het hindoeïsme, Le Medi in Rotterdam Bospolder, waarbij de bewoner zich in het mediterrane gebied moet wanen, en Biz Botuluyuz, mede in het Rotterdamse Bospolder, waar de betegeling van het woonblok 'Wij zijn Turks' moet uitdragen – en zelfs in het programma van het voormalige ministerie van VROM hierover wordt geschreven dat het de wens was een 'allochtoon woonmilieu' op te zetten... wat dat ook mag inhouden. Stuk voor stuk voorbeelden van een trend om onverklaarbare / ondefinieerbare symboliek te gebruiken om bedachte en gecategoriseerde groepen aan te spreken. Het is alsof de maakbaarheid van de stad zich verhoudt tot de maakbaarheid en de categorisering van de samenleving. Er zijn adviesbureaus, zichzelf 'belevingsonderzoekers' noemend, die de samenleving proberen te vatten in hapklare 'kleuren', waar overheid en (commerciële) bedrijven voor hun beleid, marketing en communicatie graag gebruik van maken. Deze adviseurs spreken van segmentatie van de samenleving en komen tot een kwadrant waarin individuen zich bevinden. Deze vorm van gedwongen homogamie, waarbij soort soort zoekt, zoekt naar relaties tussen gelijken en zorgt voor afvlakking van unieke individuen.

Hardware én software

De toekomstige pluriculturele maatschappij vraagt aan zowel de urbane als de suburbane omgeving, aan de gebouwde én de onbebouwde stad, om een andere manier van ontwerpen. Het gaat hierbij niet alleen om het fysieke, tastbare gebouw en de ruimte in de stad – de hardware. De informele circuits die het gebouw en de openbare ruimte gebruiken, zijn minstens zo belangrijk – de software. In zowel de hardware als de software bemerken wij een duidelijke discrepantie tussen de formeel geplande stad en de informeel geleefde stad. De sterkste aanwijzing

DE PLURICULTURALITEIT VAN DE TOEKOMSTIGE STAD

hiervoor is dat in de wijk zelf initiatieven worden ontplooid om in verschillende behoeften te voorzien die vanuit het beleid of de ontwerpers niet zijn bedacht. Al die functies, activiteiten en ontwikkelingen zijn inzichtelijk te maken en op basis hiervan is het mogelijk tot actuele en relevante ontwerpuitgangspunten te komen. De perfecte stad bestaat dus niet. Ook de stad heeft rauwheid om te kunnen functioneren.

Nederland is op veel vlakken te formeel en het vergt een verandering van mentaliteit om dit te veranderen. Distributieplanologisch onderzoek (DPO) laat het zelfstandig invullen van 'witte vlekken' in het bestemmingsplan – gesteld dat die er nog zijn – niet toe. De benodigde mentaliteitsverandering betreft voornamelijk het ruimte laten voor diversiteit in invulling, in plaats van de ruimte volledig te definiëren. Hierdoor ontstaat er levendigheid in de wijk. Het voorbeeld van Amerika is ook hier van toepassing, waar het beleid meer een gemiddelde dan een specifieke definitie van invulling voorschrijft. Wanneer een ontwikkelaar in New York twee naast elkaar gelegen grondstukken wil bebouwen, staan de regels het hem toe op het ene twee keer zo hoog te bouwen en het andere vervolgens als openbare ruimte te laten dienen. New York wordt doorgaans als adembenemend ervaren als gevolg van levendigheid door ruimte voor diversiteit. Precies dat wat ontbreekt in een overgereguleerde Vinex-wijk, waarin geen enkel gevoel van plasticiteit noch sfeerwisseling ontstaat wanneer men zich erdoorheen beweegt. Binnen de projecten van Urban Think Tank in Caracas wordt de informele stad als meer duurzaam beschouwd dan de formele stad. De *slums* zijn niet illegaal of gevaarlijk, maar net zo rijk of misschien wel rijker dan de formele stad op sociologisch en economisch niveau. Ze laten ruimte voor ruimte en geven de hardware terug aan de bewoners, die de software zelf toevoegen. Juist dat van binnenuit infiltreren, is wat wij nastreven. 'Bewust onafgemaakt' is het motto.

Cultureel-architectonische incest

In Den Haag liggen direct tegen het stadscentrum de Schilderswijk en de wijk Transvaal. Deze wijken, door het vorige ministerie van

Wonen, Werken en Integratie (wwi) benoemd als probleemwijken van Nederland, zijn qua opbouw zeer divers. Zowel op sociaal, cultureel, fysiek als economisch vlak heeft de buurt potentie uit te groeien tot het nieuwe en bruisende pluriculturele stadscentrum van Den Haag, gezien de opkomende cityvorming, de centrale ligging en de verstedelijking van de plek. Schilderswijk en Transvaal zijn echter de laatste jaren in vele opzichten naar een monoculturele wijk gestuwd. Een cosmetische injectie die ten onrechte exotiseert en polariseert en daarmee een valse identiteit neerzet – noem het cultureel-architectonische incest. Een wijk als Transvaal is *gebrand* als hindoewijk – oriëntaalse beleving naar boven halen waarbij hindoes zich prettig voelen. De vraag blijft wat de tweede en derde generatie die hier zijn geboren en opgegroeid nog voor binding hebben met deze opgelegde connotaties. De mentaliteitsverandering zou ook in deze wijken tot stand moeten komen. Juist in wijken als Transvaal en Schilderswijk moet de omslag worden gemaakt dat de informeel geleefde stad, met waardevolle elementen die bij herstructurering vaak verloren gaan, een basis vormt voor de formele – bij voorkeur niet al te veel – gereguleerde stad.

Het reguleren van de stad en de stigmatiserende connotaties van cosmetische architectuur komen samen. De definitie van individuen wat betreft woonkeuzes lijkt steeds omvattender en duidelijker te worden, aangezien de gegeven vrijheid slechts binnen de kaders van de ontworpen en opgelegde omgeving geldt. Democratie binnen de werkelijkheid van de woon- en leefomgeving is bepaald door de dictatoriale hand van beleid en architectuur, ofwel de democratuur.

Contextueel elastisch ontwerpen

Met dit definiëren en beperken van vrijheid van de gebouwde en onbebouwde omgeving moet richting het jaartal 2040 zorgvuldig worden omgegaan. Architectuur is meer dan het exotiseren in beeld. Architect zijn is meer dan optreden als alwetend kunstenaar. De kunst van de architectuur is een aangename, hartverwarmende aanvulling

DE PLURICULTURALITEIT VAN DE TOEKOMSTIGE STAD

op het beleven van de stad als decor – dieper gelegen problematieken laten zich hierin echter niet vatten.

Het is niet verstandig te ontwerpen door te denken vanuit een beeld en de kavel. Het is zaak te kiezen voor een contextueel ontwerp dat uitgaat van de sociaal-maatschappelijke mogelijkheden. Door goed te kijken naar wat er echt gebeurt op straat en in de gebouwen, laat de buurt zich werkelijk beleven. Het is mogelijk de resultaten van dergelijke onderzoeken te verwerken in een informele kaart die inzicht geeft in de wijze waarop de buurt daadwerkelijk wordt gebruikt. We noemen dit ‘contextueel elastisch ontwerpen’. Deze manier van onderzoeken voeren we al enkele jaren uit in diverse steden in de wereld en heeft tal van informele ontwikkelingen aan het licht gebracht – variërend van de illegale markten van de derde en vierde generatie Afrikanen in Marseille, waar vervolgens de legale economie als McDonald’s en Kentucky Fried Chicken op aansluiten, de vrije uitbouw van ex-communistische gebouwen in Tblisi ten behoeve van ruimte, aangezien de woningen minimale maten kennen, verschillende economische initiatieven achter de voordeur in Havana, zoals de Casa de la Música, de Miamiaanse televisie-exploitatie naar de burens, tot schuilmoskeeën in het Haagse Transvaalkwartier. De echte behoeften signaleren en ‘maatpakken’ ontwikkelen wanneer dat wordt gevraagd.

De tendens in productontwikkeling is wat dit betreft veel treffender. Om te beginnen het voorbeeld van de mobiele telefoon. Aanvankelijk had de gebruiker weinig ruimte om van dit product iets eigens te maken; bij aanschaf stonden alle kaders vast. Gaandeweg werd het mogelijk de kleur van de buitenkant van de telefoon te verwisselen. De gebruiker *customized* zijn product, en daar is ook ruimte voor. De meest recente ontwikkeling op dit gebied is de iPhone waarbij er niets meer wordt verschaft dan een lege huls, volledig naar keuze in te vullen. Neem twee iPhones, blader erdoorheen en stel aan de hand van de inhoud, muziek, foto’s, verschillende applicaties en gebruiksvoorkeuren vast welke telefoon wie toebehoort. Het product laat zich door de gebruiker eigen maken.

CIHAN BUĞDACI EN ERGÜN ERKOÇU

De evolutie van productontwikkeling is te koppelen aan vastgoedontwikkeling. De ontwikkelrisico's van de iPhone zijn relatief klein. Aangezien er geen inhoud wordt geboden en de inhoud voor eigen invulling is, kan het niet anders dan in de smaak vallen van het brede publiek. Lang was de gedachte binnen de vastgoedontwikkeling: *If we build, they will come*. De risico's van deze gedachtegang zijn genoegzaam bekend. Leegstand op zowel korte als lange termijn is een van de gevolgen. Deze mentaliteit is achterhaald. Het motto van de toekomst luidt: *We create opportunities for you to build it yourself, over and over again!*

De ontwerper als tolk

De ontwikkelaar / architect van nu is een maatschappelijke tolk die luistert, filtert en nadenkt en dit vertaalt in een ontwerp. De ontwikkelaar / architect herdefinieert vanuit de opdracht de ruimte, maar laat bovenal ook ruimte. In hoeverre moet de gevel worden ontworpen door een architect die optreedt als tolk maar de vertaling van het onuitgesproken woord mist? De ontwikkelaar / architect is niet alleen bezig met het fysiek tastbare, de hardware, maar probeert door het (niet) ontwerpen gebruikers ook gelegenheid te bieden er eigen invulling aan te geven. In het ideale geval is de ontwikkelaar / architect ook deels socioloog, econoom en politicus – is de ontwikkelaar / architect lichtelijk schizofreen, gaat hij / zij in debat met zichzelf, probeert hij / zij vraagstukken vanuit meerdere kanten te belichten en neemt hij / zij elementen uit andere werkvelden in ogenschouw. Echter hetzelfde geldt voor de politicus die tot hetzelfde in staat is, de socioloog en de lichtelijk schizofrene ambtenaar. Indien deze elementen zich niet in één persoon laten vatten, is meer samenwerking een vereiste. Het gaat om meer inhoud, minder verpakking. Meer context, minder concept. Het gaat erom te zoeken naar de echte opgave. De toekomstige tijd is die van de interdisciplinair.

Wij-wijk en I-house

De veranderingen voor 2040 betreffen voornamelijk het niveau van een andere politieke houding, andere regelgeving. De pluriculturele samenleving is te stimuleren door coalities te smeden tussen verschillende functies en / of doelgroepen die nu nog strikt gescheiden zijn van elkaar: jongeren en ouderen, wonen en ondernemen, werken en leren, cultuur en sport. Dit vereist een aantal strategische injecties op wijkniveau. Men moet interdisciplinair op zoek naar meerdere modellen die duurzaamheid brengen binnen een gebied dat maatschappelijke, sociale, culturele en architectonische problemen kent. Het gewenste pluriculturele karakter krijgt vorm door ruimte te laten aan allerlei informele fenomenen die al zichtbaar zijn in de ongeplande stad. Door het informele niet te normaliseren of uit te bannen maar juist te omarmen, ontstaat er ruimte voor innovaties.

Een dergelijke benadering biedt mensen van uiteenlopende welvaartsniveaus ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en groei binnen de wijk. In feite transformeert de wijk mee met de bewoners ervan. De bewoners zelf vormen dus de motor van deze ontwikkeling. Zij bepalen het tempo waarin de wijk groeit en invulling krijgt. Huizen worden bijvoorbeeld getrapd ontwikkeld, waarbij bewoners veel vrijheid wordt gelaten voor interpretatie en groei. Zo ontstaat er aan de ene kant een 'wij-wijk' met diversiteit in bevolkingsopbouw, woningtypes en culturele voorzieningen op wijk-, blok- en woningniveau, terwijl aan de andere kant het individu op woningniveau zichzelf kan blijven in het 'I-house'.

